

Віктор Прокопчук

Вшанування пам'яті Ф.П. Шевченка на його батьківщині у м. Дунаївці

Федір Павлович Шевченко – дунаєвчанин. Він народився у селі Дунаївці 11(24) серпня 1914 р. В радянські часи Дунаївці були приєднані до міста Дунаєвець і стали його південно-західною окраїною. Мати давала лад домашньому господарству, батько – ремісник-кустар чинив взуття. Жили бідно. Але Павло і Ганна Шевченки прагнули дати освіту своїм дітям Федору і Надії. Федір навчався в трирічній початковій школі, що знаходилась за суконною фабрикою, недалеко від нинішньої Інкубаторної станції. Там, на досить просторій площі, що прилягала до садиби лікаря Румянцева, була школа, її завідуючий, Микола Никанорович зі своєю дружиною Марією Іванівною впродовж 1922–1926 рр. Навчали Федора писати, читати, лічити. Четвертий і п'ятий класи майбутній історик закінчив у семирічці, котра теж знаходилась біля суконної фабрики, але вже з протилежного боку, у двоповерховому будинку Тайбера. Оскільки ця школа була реорганізована в єврейську, Федору довелося перейти в приміщення колишнього лютеранського двокласного училища. Двоповерхова кам'яниця прилягала до шосейної дороги. Тут у першій третині ХІХ століття на пропозицію графа Красинського поселилося кілька німецьких родин, а згодом утворився німецький квартал зі своєю школою, кірхою, магазинами та іншими закладами. В перші роки радянської влади в Дунаївцях функціонувала гімназія, яка була реорганізована в трудову семирічну школу, а потім – у фабрично-заводську семирічку. Разом зі своїми однолітками і друзями Миколою Повивайлом, Леонідом Лупаном, Василем Білянським, Петром Кепком Федір Шевченко особливо полюбляв уроки Гушля, учителя української мови та літератури, керівника шкільного хору, математика – Поляка Ф.І., географа – Шелєвського Е.В., директора школи – Дуткевича В.М. Трудову і професійну орієнтацію проходили в цехах суконної фабрики. Шевченко важко переживав за Леоніда Лупана, бо його вітчима, нестеровського вчителя Івана Федоровича, було заарештовано у справі Спілки визволення України. Тоді ж почався погром дунаєвецьких церков. Одного разу він став свідком вивезення церковного архіву. Підібрав залишені документи, відніс додому – започаткував, сам того не відаючи, тво-

рення власної збірки рукописів та літератури які надалі служили йому в науковій праці.

З утворенням на землях, що прилягали до села Дунаївці колгоспу «Спільна праця» в канікулярний час, разом з батьками обробляв колективний лан, здобуваючи хліб щоденний.

Семирічку закінчив 1930 р. Отримав випускну фотографію, на якій дбайливо надписав прізвища своїх учителів, однокласників. На більшість з них чекало фабрично-заводське училище, що розмістилося поблизу школи. Сусід і товариш Шевченка Микола Повивайло опановував там професію слюсаря-ремонтника ткацьких верстатів. А Федору довелося піти до колгоспу. Життя ставало дедалі важчим, треба було допомагати батькам навчати молодшу сестричку. Лише 1932 р. відірвався від рідного гнізда, став студентом робфаку Київського Інституту шкіряної промисловості: бітником 8-ї взуттєвої фабрики.

Упродовж 1933–1937 рр. Федір навчався в Московському державному історико-архівному інституті, а в 1937–1940 рр. був аспірантом цього інституту. Проте, незважаючи на брак часу, з домом – рідними Дунаївцями зв'язку не поривав. Тут проводив канікули. Листувався з друзями, що вціліли під час голодомору 1932–1933 рр. жакливіх репресій. З великим обуренням, згадує М. Повивайло, дізнався Федір про репресії щодо своїх учителів Гужла, Поляка, директора ФЗУ Божанка, інспектора райвідділу освіти Барановського, відомих в Дунаївцях педагогів Левандовського, Троянівської. Не міг ніяк повірити, що «ворогом народу» став Леонід Лупан, однокласник, студент літфаку Київського державного університету, поет, відомий своїми публікаціями в пресі та літературних збірниках, лауреат кількох премій. Важкого завдала удару втрата 1939 р. батька.

Не поривав зв'язків з батьківщиною і пізніше, і в наступний час. Особливо активізувалися вони в 90-ті рр. 1992 р. узяв участь у науковій краєзнавчій конференції «Поділля в поки визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.». У залі Будинку школярів, що зібрав більше 200 учасників конференції, виголосив доповідь про міжнародне значення Визвольної війни 1648–1654 рр. Акцентував увагу на розпорошенні міжнародних зв'язків новоствореної Української козацької держави з навколишнім світом. Розглянув проблеми формування української дипломатичної системи, впливу українських подій на національно-визвольну, антифеодальну боротьбу в Білорусії, Росії та інших слов'янських країнах. Протягом кількох квітневих днів разом з академіком Петром Тимофійовичем Троньком, відповідальним секретарем правління Всеукраїнської спілки краєзнавців Анатолієм Андрійовичем Ситником, членом правління Галиною Сергіївною Косян Федір Павлович ознайомився з науково-краєзнавчою роботою Маківського коледжу, Михайлівської та Слобідорахнівської неповних середніх шкіл, Дунаєвецького райвідділу освіти, центральної районної бібліотеки. Був учасником першої організаційної конференції, на якій

створено дунаєвецький районний осередок Всеукраїнської спілки краєзнавців (ВСК). Тоді ж голова правління ВСК академік П.Т. Тронько вручив 55 краєзнавцям членські квитки, а Федір Павлович тепло привітав дунаєвецьких дослідників із створенням районної організації. Того ж дня голова Дунаєвецької міської Ради народних депутатів І.І. Казев вручив славетному земляку посвідчення Почесного громадянина м. Дунаївці. Це звання було присвоєно йому рішенням виконкому міськради від 31 березня 1992 р. Районний часопис «Дунаєвецький вісник» помістив фотографію Шевченка і виклад його доповіді на конференції.

На наукову краєзнавчу конференцію «Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля», яку провели ми 27 травня 1993 р. під егідою Інституту історії України НАН України, Всеукраїнської спілки краєзнавців з участю викладачів Кам'янець-Подільського Державного педагогічного інституту, Федір Павлович приїхати не зміг. «Вибачте, Вікторе Степановичу, не можу прибути, серце підводить. Передайте землякам мою любов і повагу», – зателефонував. Зате надіслав статтю «Історичне краєзнавство у взаємозв'язках з іншими спеціальними історичними дисциплінами», яка й була опублікована в збірнику матеріалів конференції.

Зв'язки з дунаєвцями Федір Павлович підтримував і надалі.

Їх активізувала жива співпраця в період підготовки захисту мною кандидатської дисертації. Федір Павлович призначений офіційним опонентом. Його доброзичливі зауваження, рекомендації і побажання були враховані мною при підготовці дисертації та монографії «Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність», яка побачила світ 1995 р. із попереднім словом мого наукового керівника академіка П.Т. Тронька.

Зв'язки з Дунаївцями несподівано обірвала трагічна дата – 1 листопада 1995 року. Федора Павловича не стало. Його фото в траурній рамці, некролог в газеті, підписаний тодішніми керівниками району, міста. А до Києва, на похорони, відбула делегація земляків, щоб поклонитися Федору Павловичу за його подвиг в науці та в житті, за любов і добрі справи на рідній землі.

Тоді ж Валерій Андрійович Смолій, академік і директор Інституту історії України, та Петро Тимофійович Тронько, академік і товариш Федора Павловича, висловили побажання увіковічити пам'ять славетного земляка в Дунаївцях. Довго міркували, що зробити. Найкраще б найменувати вулицю його ім'ям, але вулиця Шевченка, Тараса Григоровича, вже була. Зійшлись на думці встановити на міській школі № 2 меморіальну дошку. І хоча те приміщення, де навчався Федір Шевченко, як і будинок, де він жив, були зруйновані фашистами, ідея отримала підтримку більшості, зокрема, голови районної державної адміністрації. Дошку привіз з Житомирщини районний архітектор Володимир Володимирович Оникійчук, який виконав роботу – вибив фото і текст.

19 листопада 1997 р. стали в Дунаївцях Днем краєзнавця. До міста на урочистості прибула делегація Інституту історії України НАН України в складі академіка П.Т. Тронька та завідуючого відділом цього Інституту доктора історичних наук Ю.А. Пінчука, приїхала дружина Ф.П. Шевченка Розалія Карпівна з онуком, а також – науковці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету на чолі з проректором А.Г. Філінюком, краєзнавці м. Хмельницького, Дунаєцького району, керівники краєзнавчих підрозділів обласних центрів. Вони стали учасниками наукової краєзнавчої конференції «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій», її матеріали поповнили джерельну базу нової редакції історії населених пунктів, яка готується дослідниками. Учасники ознайомились з організацією краєзнавчої роботи в Балинській середній школі та Смотрицькій загальноосвітній школі імені Мелетія Смотрицького І-ІІІ ступенів, взяли участь в інших краєзнавчих заходах.

Центральним серед них було відкриття меморіальної дошки Федору Павловичу Шевченку на міській середній школі № 2. Площа перед школою ледь умістила близько 500 учасників. Голова міськради С.Б. Небельський надав почесне право відкрити дошку академіку П.Т. Троньку та голові Дунаєвської районної державної адміністрації А.А. Бугорку. У ту незабутню мить, коли спало покривало і площа вибухнула оплесками – з нами знову був Федір Павлович. Як завжди – спокійний, ледь усміхнений, підпер голову рукою в добрій задумі про життя. «1930 року Дунаєвську семирічну школу закінчив Федір Павлович Шевченко – видатний учений, доктор історичних наук, член-кореспондент Національної академії наук України», – повідомляла меморіальна таблиця.

Зі словом про земляка, який віддзеркалив долю свого покоління, виступили голова державної адміністрації району Антон Антонович Бутерко, професор Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету, академік Академії вищої школи Іон Срулевич Винокур. Однокласник і товариш Федора Павловича Микола Михайлович Повивайло поділився своїми дитячими спогадами. Він, зокрема, відзначив, що свого часу жили вони поруч, недалеко Кам'яної криниці, разом ходили до школи. Їх сусідство розвела війна, коли німці, плануючи прокласти дорогу через Тернавку, спалили десять хат, у тому числі і їхню. Він подякував організаторам відкриття меморіальної дошки за пам'ять про їх покоління, їх життя і працю.

Зворушливою була розповідь академіка Тронька про спільну з Федором Павловичем працю, його науковий доробок (а це – близько 700 наукових праць), різнобічність досліджень, душевну щедрість і людську порядність. Разом з тим Петро Тимофійович підкреслив, що меморіальна дошка і музейна кімната Федору Павловичу – то своєрідна відзнака заслуг історичної науки в суспільному житті, вихованні українців-патріотів.

З великою увагою сприйняли учасники мітингу вітання віце-прем'єр-міністра України з питань гуманітарної політики, академіка НАН України Валерія Андрійовича Смоля. У ньому відмічено:

«Учасникам урочистостей з нагоди відкриття у м. Дунаївці меморіальної дошки і музейної кімнати чл.-кор. НАН України Ф.П. Шевченку

Вельмишановне товариство!

Сьогодні в Дунаївцях відбувається знаменна подія в культурному житті краю і, без перебільшення, в усій українській історичній науці. Ми вшановуємо пам'ять видатного вітчизняного історика, полум'яного патріота, людини благородної душі і великого серця, нашого земляка – члена-кореспондента Національної академії наук України Федора Павловича Шевченка. Своїми численними фундаментальними науковими працями він вніс величезний вклад у розвиток української історіографії.

Федір Шевченко – піонер у вивченні багатьох тем і проблем вітчизняної і зарубіжної історії, творець нових напрямків в українській історичній науці. Непересічним був і науково-організаційний та педагогічний талант вченого. Він створив декілька наукових шкіл, підготував і виховав десятки висококваліфікованих науковців. Серед його учнів академіки і члени-кореспонденти Національної академії наук України, численні доктори і кандидати наук. Учений користувався високим і заслуженим авторитетом серед науковців зарубіжних країн. Без сумніву, Федір Павлович належав до найбільш яскравих, колоритних і благородних фігур української науки другої половини ХХ століття. Тому відкриття на його честь меморіальної дошки і музейної кімнати в школі, де він навчався, є не лише даниною пам'яті видатному земляку, а й наш громадський обов'язок.

Щиро вітаю усіх дунаєвчан з видатною подією у житті міста і як один з учнів Федора Павловича Шевченка, висловлюю сердечну подяку усім причетним до вшанування його імені».

Із великою теплою і сердечністю було сприйняте звернення до дунаєвчан Розалії Карпівни Шевченко. Вона висловила щиру вдячність за високу оцінку вкладу Федора Павловича у розвиток історичної науки, передала школі комплект книг з історії міст і сіл України, а школярам подарувала відеоплеєр «Самсунг».

Директор школи Микола Володимирович Федорчук запевнив гостей, всіх учасників свята, що надалі біографія, творчість колишнього випускника школи Ф.П. Шевченка буде не тільки служити прикладом громадянського подвигу, а й використовуватись у навчальній роботі, вихованні наступних поколінь.

Попередньо планувалося кількома стендами в коридорі чи кабінеті історії відобразити хроніку життя Федора Павловича. Однак родина покійного передала в Дунаївці понад 100 експонатів, у т. ч. – особисті

документи, нагороди, відзнаки праці історика, 50 фотографій, особисті речі (вишита сорочка, авторучка, лупа і т. п.). Ці матеріали явно не вкладались у задуманих два стенди. Тоді ми з учителькою історії цієї школи Любов Григорівною Семенчук виробили тематико-експозиційний план музейної кімнати, який втілили в життя працівники школи М.В. Федорчук, А.В. Бойко, О.В. Чайковський. Художні роботи виконала керівник гуртків Будинку школярів Неля Прокопівна Михайлова.

Музей відобразив історію школи за 160 років її існування, діяльність багатьох педагогів, досягнення її кращих випускників. Дві третини експозиції присвячені Федору Павловичу Шевченку, випускнику, котрий пройшов через усі випробування, суспільні експерименти, не запламувавши ні себе, ні свою рідну землю. Це стенди «Роки навчання», «У вирі другої світової війни», «Наукова діяльність», «Педагогічна праця», «Краєзнавча, пам'яткоохоронна робота», «Участь у науково-краєзнавчому житті рідних Дунаєвців». У вітринах – Посвідчення № 3 У-460 начальника відділу Українського державного архіву при НКВС УРСР від 20 лютого 1945 р. Військовий квиток майора запасу. Посвідчення члена-кореспондента АН УРСР від 26 грудня 1969 р. Посвідчення № 125 директора Інституту археології АН УРСР від 2 листопада 1970 р., Членські квитки УТОПІК, товариства «Знання», копії дипломів про закінчення Московського історико-архівного інституту, отримання наукових ступенів кандидата, доктора історичних наук, вчених звань, Державної премії УРСР. Окремо експонуються нагороди, відзнаки. Серед них медалі, Грамоти, Дипломи, нагрудні знаки «“Лауреата премії” імені Дмитра Яворницького», «Відмінника народної освіти». У музеї є деякі книги Федора Павловича, журнали з його статтями та автографами. Тут чимало пам'ятних адресів з нагоди різних дат і подій. Увагу відвідувачів привертають особисті речі, вірш «Діду», написаний онучкою Ганною 24 серпня 1994 р. на 80-річчя Федора Павловича, та вірш Р.І. Кравченко «На світлу пам'ять Федора Павловича». Власне, в усіх цих стендах, фотографіях, анотаціях, документах і розкривається життєвий шлях й діяльність історика.

Перша екскурсія була проведена завідувачкою новоствореного музею Любов Григорівною Семенчук, екскурсоводами Жанною Малій, Олександром Шевчуком, Віталієм Войтковим, Оксаною Виноградською. Їх розповідь доповнювали Петро Тимофійович Тронько, Розалія Карпівна Шевченко, фотографії яких у товаристві Федора Павловича та інших друзів і колег експонуються на стендах.

Музей поповнився новими експонатами-подарунками перших відвідувачів. Академік П.Т. Тронько передав музею свої книги «Навічно в пам'яті народній», «З любов'ю до України», «Краєзнавство у відродженні духовності та культури». Дарчий надпис засвідчує: «Організаторам музею свого земляка, члена-кореспондента Національної академії наук України Федора Павловича Шевченка з глибокою по-

вагою і вдячністю академік НАН України П.Т. Тронько. 19 листопада 1997 р., м. Дунаївці».

Ряд книг подарував доктор історичних наук Ю.А. Пінчук від імені колег – «Малий словник історії України», монографію Ф.П. Шевченка про Лук'яна Кобилицю з екслібрисом автора, працю В.А. Смолія та В.С. Степанкова «Богдан Хмельницький», а також автореферат своєї кандидатської дисертації «Н.И. Костомаров как историк Украины» з автографом. «Дунаївці, 19.XI.1997 р. До музею-кімнати Ф.П. Шевченка в день відкриття. Цей твір побачив світ чверть століття тому завдяки підтримці Федора Павловича, видатного історика України. Сьогодні твір, звичайно, не відповідає рівню сучасної науки, але відображає стан історіографії кінця 60-х – поч. 70-х років. З глибоким почуттям пам'яті про Ф.П. Шевченка один з його учнів і автор», – підписав відомий український історик, завідуючий відділом української історіографії Інституту історії України НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України, доктор історичних наук, професор Пінчук Ю.А.

У книгу відгуків лягли перші записи: «Вражений любов'ю громадян Дунаївців до історії, зокрема, – вшануванням свого земляка, видатного історика України Ф.П. Шевченка. У день відкриття музею учень Федора Павловича Юрій Пінчук 19.XI.1997 р.».

А Федір Павлович зі стендів музею, з меморіальної таблиці ніжним поглядом ласкав своїх земляків, друзів, родичів. Він і надалі служить рідній Україні.